

Vydává ministerstvo financí České republiky ve spolupráci s Českou národní bankou ve vydavatelství **Economia, a. s., Praha**

© ministerstvo financí ČR

Adresa redakce: Vínohradská 49,
120 74 Praha 2

Telefon: 25 30 18 nebo 21 10, linka 361
Fax 25 37 28

Vedoucí redaktor: Ing. Ivan Kočárník, CSc.

Publishers: Ministry of Finance of the Czech Republic in Cooperation with Czech National Bank in Publishing House Economia, Prague

© Ministry of Finance of the Czech Republic

Editor's Office: Vínohradská 49,
120 74 Prague 2, CR

Editor in Chief: Ivan Kočárník

OBSAH

Milena HORČICOVÁ – Věra KAMENÍČKOVÁ: Tři roky transformace čs. ekonomiky.....	137
Jiří JONÁŠ: Československo v MMF: zkušenosti z let 1990-92.....	140
Robert HOLMAN: Transakční náklady v teorii reálného devizového kursu.....	155
Petr DVOŘÁK: Dohoda o termínové úrokové sazbě – Forward Rate Agreement.....	165
Ivan MAKALÍK – Martin JANČAR: Řízení vývoje měnové báze v podmínkách ČNB.....	176

Uprostřed čísla:

Věra KAMENÍČKOVÁ – Milena HORČICOVÁ – Pavel ŠTĚPÁNEK: **Rozpočet České republiky** (s. 1–20)

CONTENTS

Milena HORČICOVÁ – Věra KAMENÍČKOVÁ: Three Years of Transition Process in Czechoslovakia.....	137
Jiří JONÁŠ: Czechoslovakia in the International Monetary Fund: Experience from the Period 1990–1992.....	140
Robert HOLMAN: Transaction Costs in the Theory of Real Exchange Rate.....	155
Petr DVOŘÁK: Forward Rate Agreement.....	165
Ivan MATALÍK – Martin JANČAR: Base Regulations by the ČNB.....	176

In the middle of this issue:

Věra KAMENÍČKOVÁ – Milena HORČICOVÁ – Pavel ŠTĚPÁNEK: **Budget of the Czech Republic** (pp. 1–20)

DT: 339.13 (437)

Tři roky transformace československé ekonomiky

Milena HORČICOVÁ – Věra KAMENÍČKOVÁ*

»Něžnou revolucí« z listopadu 1989 se Československo opět zapsalo do světového podvědomí. Tato událost stála na počátku ohromných změn politických, společenských i ekonomických, kterými Československo a v jeho rámci i Česká republika od té doby prošly. I když odezva některých lidí na změny po listopadu 1989 by se dala parafrázovat výrokem ze známé knihy Knoflíková válka „kdybych to byl býval věděl, tak bych sem byl nechodil“, máme za to, že pro většinu občanů se touto změnou otevřel prostor pro dříve značně zprofanované plné rozvinutí schopností každého jednotlivce. Což předchází systém v žádném případě splnit nedokázal.

Ekonomická reforma v Československu začala ve srovnání s Polskem a Maďarskem nejpozději. Československu tato skutečnost poskytla výhodu těžit ze zkušeností svých sousedů, a to jak z pozitivních, tak i negativních¹. Rychlá reforma, ale s dobře propracovanými kroky – to je patrně hlavní poučení z chyb sousedů.

Československo mělo při startu reformy ve srovnání s ostatními transformujícími se ekonomikami výhodu relativně stabilního ekonomického prostředí (nízká úroveň inflace a zahraničního dluhu). Nezanedbatelnou skutečností byla i relativně vysoká životní úroveň obyvatel a vysoká úroveň kvalifikace pracovní síly. Vzhledem k vysokému životnímu standardu obyvatel Československa, ve srovnání s ostatními transformujícími se ekonomikami, však na druhou stranu mnoho lidí nepocitovalo potřebu změny systému tak intenzívně. Tento fakt ovlivňuje i jejich postoje k obtížím, které s sebou ekonomická reforma nevyhnutelně nese.

* Ing. Milena Horčicová, CSc. – Ing. Věra Kameníčková, CSc., pracovnice ministerstva financí ČR
Redakce příspěvek obdržela 8. 2. 1993

¹ Pokud ovšem jsou chyby či nedostatky koncepce a praktické politiky převoditelné z jedné země do druhé.

Tři roky nejsou z hlediska historie dlouhá doba. Tím spíše, když jde o tak radikální změnu ekonomického systému, kdy úplné zhodnocení jejích důsledků lze provést až po delším období. Přesto považujeme za potřebné ohlédnout se za uplynulým obdobím, identifikovat základní tendence ekonomického a sociálního vývoje a pokusit se zhodnotit výsledky a úspěšnost zvoleného konceptu ekonomické reformy a uplatňované hospodářské politiky. Tuto potřebu zvyrazňuje i skutečnost, že na počátku tohoto roku vznikly z bývalého Československa dvě samostatné republiky – dvě samostatné ekonomiky, jejichž vývoj bude zřejmě odlišný.

Jasně záměry jít směrem razantní ekonomické reformy byly deklarovány novou čs. vládou ihned po jejím nástupu. Vzápětí následovaly takové radikální kroky, jako bylo zrušení státního plánu a přepracování původně připraveného rozpočtu.

Rok 1990 můžeme označit za rok přípravy reformy jako takové. V rámci přípravy se reformní program široce diskutoval; v září 1990 byl dokončen. Základními kameny reformy se stala liberalizace cen, liberalizace zahraničního obchodu, zavedení vnitřní konvertibility měny a privatizace státního majetku. Rámec ekonomické reformy vytvořila stabilizační makroekonomická politika s restriktivním zaměřením. Průchodnost ekonomické reformy byla podpořena i sociálním programem.

V roce 1990 se realizovala celá řada přípravných opatření. Mezi nejdůležitější patří koncepce rozpočtu s výrazně restriktivním zaměřením, úpravy devizového kursu ve směru jeho přiblížení reálné úrovni, zvýšení diskontní sazby, odstranění záporné daně z obrátu především u potravin, náprava některých dalších cenových deformací, vytvoření klasického dvoustupňového bankovního systému (oddělení centrální banky od bank komerčních) a další.

Rok 1991 byl prvním rokem realizace ekonomické reformy. Jeho dominantním rysem byla liberalizace. Hlavní reformní kroky se uskutečnily při restriktivní fiskální a měnové politice.

K 1. 1. 1991 byla opuštěna centrální tvorba cen. Centrální regulace byla ponechána u cen zhruba 15 % hrubého domácího produktu. Tento objem se postupně snižoval a v závěru roku podléhaly centrální regulaci ceny jen asi 5 % hrubého domácího produktu.

Souběžně s liberalizací cen byla k témuž dni zavedena vnitřní konvertibilita Kčs. Znamenala volný přístup k devizovým prostředkům pro právnické subjekty. Pro obyvatelstvo platil, a dosud platí, roční limit na výměnu Kčs (Kč a Sk) za devizy.

Spolu s liberalizací zahraničního obchodu přispěla vnitřní konvertibilita a stabilní devizový kurs k otevření ekonomiky a k formování proexportní motivace pro podnikatelské subjekty. Dalšími atributy bylo zvýšení konkurence a obohacení nabídky na vnitřním trhu. Spolu s dalšími faktory tak byla liberalizace výrazným impulsem pro rozvoj podnikatelských aktivit především v soukromém sektoru.

V únoru 1991 začaly první aukce v rámci malé privatizace. Postupně se realizovaly restituční nároky, jejichž rozsah je v rámci obdobných zemí nesrovnatelný, a to nejen vzhledem ke stupni zestátnění průmyslu a dalších odvětví. V průběhu roku se výsledky malé privatizace a restituce staly markantním znamením probíhající reformy, zejména pro běžný život obyvatel. Tímto krokem se Československu podařilo »snížit« náskok Polska a Maďarska v šíři soukromé sítě drobného obchodu a služeb, zejména pro obyvatelstvo.

K nejdůležitějším krokům fiskální politiky v tomto roce patří sjednocení sazeb daně z obrátu, snížení odvodů ze zisku a zavedení dovozní přírážky. Ke zmírnění sociálních dopadů reformy a na podporu poptávky byla postupně uplatněna celá řada opatření: zvýšení sociálních důchodů, kompenzace vyšších cen paliv a energie vybraným skupinám obyvatelstva, zvýšení výdajů na valorizaci mezd v rozpočtových organizacích, snížení sazeb daně z obrátu a přesuny některých výrobků do nižších pásem, zvýšení některých veřejných výdajů, úpravy dovozní přírážky apod.

V rámci měnové politiky se na počátku roku zvýšila diskontní sazba a poté i další úrokové sazby, které tak odrážely vývoj cen v tomto období. Posléze v souvislosti se stabilizací cenové hladiny došlo k jejich poklesu.

Byla vytvořena Konsolidační banka, která převzala od komerčních bank část tzv. »špatných«
úvěrů, tj. úvěrů poskytnutých v předchozím období na nekomerčním základě. Tímto opatřením se zčásti vyčistily bilance komerčních bank. V závěru roku k tomu dále přispělo i částečné oddlužení některých státních podniků a posílení kapitálu komerčních bank na vrub emise obligací Fondu národního majetku.

Nejvýraznějším rysem roku 1992 byla privatizace. Prohloubily se liberalizační procesy z předchozího roku. V plné míře se však začala projevovat některá úzká místa reformního procesu, zejména nízká míra přizpůsobivosti státních podniků.

V polovině roku byla zahájena velká privatizace, založená v převažující míře na kupónové metodě. Použitím této metody v relativně rozsáhlém měřítku by se Československo mohlo zařadit do Guinnessovy knihy rekordů. První vlna se uzavřela koncem roku a při posuzování z hlediska uplatnění kupónových bodů obyvatelstva byla úspěšná. K faktickému převodu vlastnických práv však v tomto roce ještě nedošlo. Po celý rok přetrvávala předprivatizační agónie podniků určených pro první vlnu velké privatizace.

Z řady opatření fiskální politiky reagujících na ekonomický vývoj lze uvést snížení dovozní přírážky a zavedení dovozní daně na dovozy fyzických osob, osvobození některých nově vzniklých podnikatelských subjektů od důchodové daně, opatření proti daňovým únikům, zvýšení limitu pro poskytování garancí z republikových rozpočtů či zvýšení sociálních důchodů.

V roce 1992 centrální banka postupně opouštěla netržní metody regulace komerčních bank – limity na objem úvěrů, které jednotlivé komerční banky mohly poskytnout, stanovení maximální odchylky úrokové sazby komerčních bank od diskontu. Centrální banka začala používat klasické nástroje regulace – povinné minimální rezervy, tržní formy poskytování refinančního úvěru, operativní změny diskontní sazby.

Výraznou změnou byl přechod od přímého financování deficitu rozpočtu na financování výnosem z pokladničních poukázek a státních obligací. Tím se definitivně omezilo přímé úvěrování rozpočtu centrální bankou a z toho vznikající nebezpečí monetizace státního dluhu.

Základními cíli hospodářské politiky vlády byly v uplynulém období stabilizace ekonomiky a její transformace při udržení sociálního konsensu. Zatímco v letech 1990 a 1991 stála na prvním místě ekonomická stabilizace, v roce 1992 se důraz přesunul na oživení ekonomiky.

Ekonomické a sociální výsledky posledních tří let ukazují, že přijaté principy ekonomické reformy v Československu byly správné. Je samozřejmé, že ne vše proběhlo podle původních záměrů. To však nemohl očekávat ani ten největší idealista. I o hospodářské politice totiž platí, že je uměním možného.

Hodnocení uplynulých tří let není samozřejmě jednoznačnou záležitostí. Je závislé na zvolených kritériích, uplatňovaných prioritách, na interpretaci ekonomických jevů. Domníváme se, že je užitečné nesnažit se postihnout celou složitost minulého vývoje jedním, byť rozsáhlejším článkem. Dali jsme přednost pohledu z různých pozic, resp. úhlů. Z tohoto důvodu jsme se rozhodli publikovat v časopise Finance a úvěr volný seriál článků o ekonomickém a sociálním vývoji Československa v letech 1990–1992. První část této série, která se zabývá zkušenostmi tří let znovuoobnoveného členství Československa v MMF, je publikována již v tomto čísle časopisu.

Three Years of Transition Process in Czechoslovakia

The evaluation of the economic and social developments in Czechoslovakia in the period 1990–1992 depends on chosen criteria, on the interpretation of economic phenomena, and on the applied priorities. This is an introduction to a set of articles describing changes in Czechoslovakia which took place after November 1989 and their impact on different aspects of life of citizens.

DT: 339.732.4.061.1 IMF: 339.13 (437)

Československo v MMF: zkušenosti z let 1990–92

Jiří JONÁŠ*

Když byl v roce 1944 založen v Bretton Woods ve Spojených státech Mezinárodní měnový fond, patřilo Československo mezi jeho 44 zakládajících členů. Jeho působnost v této organizaci však neměla dlouhé trvání, protože po změně politického systému začaly být pro nový režim i minimální nároky, které MMF na své členy klade, brzy nepřijatelné. Problémy vznikaly především v oblasti kooperativního přístupu k uskutečňování hospodářské politiky a rovněž v poskytování určitých údajů z oblasti zahraničního obchodu a devizových rezerv, které MMF od svých členů běžně požaduje, ale které čs. strana odmítala poskytovat s odůvodněním, že se jedná o předmět hospodářského tajemství. Tyto spory vyvrcholily v roce 1953, kdy Československo změnilo bez předchozí konzultace s MMF nominální hodnotu devizového kursu koruny z 50 Kčs/1 USD na 7,20 Kčs/1 USD. Po sáhodlouhých diskusích bylo nakonec Československo požádáno, aby z Mezinárodního měnového fondu vystoupilo, což se ke konci roku 1954 stalo.

Po tomto vystoupení trvalo dalších 36 let, než změněné politické okolnosti umožnily o znovuobnovení členství Československa v MMF uvažovat. »Sametová revoluce« zahájila koncem roku 1989 zásadní politickou a ekonomickou transformaci. Mezi první kroky nové vlády v oblasti hospodářské politiky patřilo podání žádosti o znovuobnovení členství v Mezinárodním měnovém fondu a ve skupině institucí Světové banky (zahrnující Mezinárodní banku pro rekonstrukci a rozvoj, Mezinárodní finanční korporaci, Mezinárodní agenturu pro rozvoj a Multilaterální agenturu pro ochranu investic). Osm měsíců po podání žádosti, 20. září 1990, se Československo po 36 letech, symbolizujících období výrazného hospodářského úpadku, opět stalo členem těchto organizací. Československo bylo zařazeno do tzv. belgické skupiny, kde byly dále Belgie, Rakousko, Lucembursko, Maďarsko, Turecko a v průběhu roku se připojilo Bělorusko a Kazachstán. Počáteční členská kvóta Československa byla stanovena ve

* Ing. Jiří Jonáš, zástupce České republiky v MMF.

Příspěvek redakce obdržela 26. 1. 1993.

¹ Podrobný popis okolností doprovázejících jednání mezi Československem a MMF viz [Horsefield 1969].